

SİPAHİ AYAKLANMASININ SİYASİ SEBEPLERİ

Suat VURAL*

Öz

1857 Sipahi Ayaklanması, Hindistan'daki Baburlu Türk Devleti'ne son vermiş ve İngiltere'nin Hindistan'a el koymasını sağlamıştır. İsyanın en önemli sebeplerinden biri, düşman olarak görülen İslâm ahalinin, idarî kademelerden tamamen uzaklaştırılarak, ikinci sınıf vatandaşlığa itilmesidir. İngilizler, hukuk ve vakıf sistemini tamamen değiştirmiş, Farsça ile Urduca'yı yasaklayarak dil ve kültür asimilasyonu yapmıştır. Medreseler yok olmaya terk edilirken Hıristiyan misyonerlere geniş imkânlar tanınmıştır. Önemli yönetim bölgeleri işgal edilmiş, gelir kaynaklarına el konulmuştur. Siyasî sistem yeni baştan düzenlenirken Avrupa düşüncesi, mimarisi ve giyim tarzı hızla yayılmıştır. Hatta sofra adabı bile değişmiş, İngilizce, toplum üzerindeki etkisini bütün ağırlığıyla hissettirmiştir.

İngiltere'nin Avrupa'daki iktidarı, Hindistan'dan akan gelirlere bağlı olduğundan, zenginlikler ülkesinde İngiliz varlığını tehdit edecek en küçük bir gelişmeye dahi fırsat verilmemiştir. İngilizler bundan dolayı Akdeniz'den Hind Okyanusuna uzanan yol üzerinde bütün stratejik noktaları işgal etmiş, karadan da Hindistan'a ulaşan bütün güzergâhları tutmaya, tüm geçitleri tıkamaya çalışmıştır. İngiltere'nin Kırım savaşında Türkleri desteklemesi de, bu çabanın bir sonucu olup Hindistan'ı hedef alan Rus sömürgeciliğinin yönünü kesmeye yaramıştır. Bu kuşatılma psikolojisi, tükenme durumuna gelmiş Hint halkını hızla isyana sürüklemiştir.

Anahtar Kelimeler: Baburlular, Sipahi Ayaklanması, Hindistan, II. Bahadır Şah, Doğu Hindistan Şirketi, 1773 Düzenleme Kanunu, 1784 Pitt Hindistan Kanunu.

* Yrd. Doç. Dr. Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi. Ardahan/Türkiye.

Abstract

Political Reasons of Sepoy Mutiny

The Sepoy Mutiny in 1857 put an end to Babur Turkish State and caused that England invaded India. One of the most important reasons of the riot was to The Islam inhabitants who were seen as enemy like a second-class citizen by removing from the top brass completely. The English altered the legal system and the foundation system thoroughly, made a language and culture assimilation by prohibiting Persian and Urdu languages. While the Madrasahs were abandoned to disappear, numerous opportunities were provided to Christian Missionaries. Major administrative zones were occupied, the sources of incomes were seized. While the political system were being reconstructed, The European idea, architecture and dressing style pervaded swiftly. Even the table manner changed, English had an considerable impact upon the society.

Because the power of England in Europe depended on the revenues coming from India, even a least progress which would threaten the English property in the rich country was not permitted. Because of this reason, The English occupied all of the strategical locations on the way from the Mediterranean Sea to The Indian Ocean, tried to take control of all the roads and block all the passages going to India by land. The support of England to the Turkish People in Crimean War was a result of this attempt and this facilitated to termination of the Russian colonialism targeting India. This encircling psychology urged to Indian people who were about to perish to rebell quickly.

Key words: The Baber, Sepoy Mutiny, India, Bahadur Shah II, The East India Company, 1773 The Regulating Act, 1784 Pitt's India Act.

İngiltere'nin XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Hindistan'ın büyük bir bölümüne hâkim olması, yüzyıllardır yabancı bir idare altında yaşamaya alışmış olan Hinduları önceleri pek etkilemezken, İslâm ahaliyi, hükmeden bir toplum olmaktan uzaklaştırmıştı. Ülkede hâkimiyeti kaybeden Müslümanlar, "Tımarlı Sipahi" olayını bir kurtuluş mücadelesi olarak görmüş, bunu Hindular da desteklemiştir. Bu amaç ve fikir birlikteliğinin doğurabileceği sonuçlardan endişe duyan İngilizler ise fırsatı değerlendirmiş ve ülkeye el koymuştur.¹

1 Bkz., S. Moinul Haq, **The Great Revolution of 1957**, Karachi 1968 ; G.W. Forrest, **The Indian Mutiny III ; Selections from the Letters Despatches and other State Papers Preseved in the Military Department of the Government of India, (1857-8)**, Delhi 2000 ; K.M. Panikkar, **Asia And Western Dominance**, London 1959,

İsyanın en önemli sebeplerinden biri, Britanya'nın ve Hıristiyanlığın tabii düşmanı olarak görülme² İslâm ahalinin, idarî kademelerden tamamen uzaklaştırılmak suretiyle³ ikinci sınıf vatandaşlığa itilmesi idi.⁴ Hukuk sistemi ve vakıflar düzenini tamamen değiştiren İngilizler, Farsça ve Urduca'yı yasaklamak suretiyle bir de kültür asimilasyonu yapıyordu. Medreseler baskı ve yoksulluk içerisinde yok olmaya terk edilirken Hıristiyan misyonerlere geniş imkânlar tanınıyordu.⁵ Siyâsi sistem yeni baştan düzenlenirken Avrupa düşüncesi, mimarisi ve giyim tarzı hızla yayılıyordu. Hatta yiyecek hazırlama ve yemek şekli yani sofrâ adabı bile değişiyor, İngilizce, toplum üzerindeki etkisini bütün ağırlığıyla hissettiriyordu.⁶ Müslüman veya Hindu ayrımı yapmadan bütün Hint halkının hayat şekli değişiyor ve her şey İngilizlerin lehine geliyordu.

Hindistan, XIX. yüzyılın başında İngiltere'nin adeta yeni hayat kaynağı durumundaydı. Bu yüzden Hindistan'ı istismarda sınır tanımayıp, ondan en yüksek seviyede çıkar temin etmenin sistemi kuruluyordu. Sistem kurulurken de bu zengin ülkede İngiliz varlığını tehdit edecek en küçük bir gelişmeye dahi fırsat verilmiyordu.

- s. 111 vd; K. Sharma, **Role of Muslims in Indian Politics (1857-1947)**, New Delhi 1985, s.3vd; L. James, **Raj; The Making and Unmaking of British India**, London 1997, s.233 vd; Bu isyan bahanesiyle İngilizlerin, sadece Kanpûr'da Hindu-Müslüman ayrımı yapmaksızın otuz bine yakın günahsız insanı topa tutması, bir kısmını Ganj nehrine atarken pek çok alim, fazıl kişiyi de diri diri ateşe vererek yakması ve 1909'da, aradan geçen elli seneye rağmen bu meseleyi hatırladığında her Hintlinin olay sanki yeni olmuş gibi kan ağlayıp intikam hürsına kapılması hususunda bkz., Abdürreşid İbrahim, **20. Asrın Başlarında İslâm Dünyası Çin ve Hindistan'da İslâmiyet (Kore, Singapur, Endonezya, Hind Adaları ve Hicaz Notları) II**, (nşr., M. Paksu), İstanbul 1987, s.291; S.Nath Sen, **Eighteen Fifty-Seven**, Delhi 1958; Ağaoglu Ahmet, **İngiltere ve Hindistan**, İstanbul 1929, s.22 vd.
- 2 Bkz., H.T. Lambrick, **Sir Charles Napier and Sind**, Oxford 1952, s.28.
- 3 İdarede Müslümanların Hindulara oranı, 1835-1870 yılları arasında 1/70'e kadar düşmüştü. Bkz., William Wilson Hunter, **The Indian Musalmans**, London 1871, s.147, 166 vd., 181vd.
- 4 Bu dönemde, İslâm ahalinin İngiliz idaresi altında ezilen bir millet olması hakkında bkz., W.W. Hunter, **The Indian Musalmans; Are they Bound in Conscience to Rebel Against the Queen**, Lahor 1968, s.149; Mümtazer Türköne, **Siyasi İdeoloji Olarak İslâmcılığın Doğuşu**, İstanbul 1991, s.189; Ayrıca, İngilizlerin insanlık dışı bazı uygulamaları için bkz. I.H. Qureshi, **History of the Freedom Movement I**, 1957, s.51; Ahmed Rıza, **Batının Doğu Politikasının Ahlâken İflası**, (nşr. Z.Ebüzziya), İstanbul 1982, s.43; Falih Rıfkı Atay, **Hind**, İstanbul 1943, s.53.
- 5 Abdürreşid İbrahim, **a.g.e.**, s.354; Misyonerler, 1857 öncesindeki bütün teşviklere rağmen Kelâm alimlerinin savunması karşısında istenilen başarıyı sağlayamamıştır. Hatta yapılan münazaralarda İslâm alimleri üstünlük sağlamışlardır. Ünlü polemikçi Pfander ile Kiranavi arasındaki böyle bir tartışma ile ilgili olarak bkz., Aziz Ahmed, **Hindistan ve Pakistan'da Modernizm ve İslâm**, (nşr. A.Küskün), İstanbul 1990, s.34vd; Mim Kemal Öke, **Güney Asya Müslümanlarının İstiklâl Davası ve Türk Milli Mücadelesi**, Ankara 1988, s.4; Ethem Ruhi Fiğlalı, **"XIX. Yüzyıl Sonlarında Hindistan (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış)**, **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi I (1983)**, s.23.
- 6 Bu konuda yayınlanmış on altı makale için bkz., R.S. Gupta, K. Kapoor, **English in India, Issues and Problems**, Delhi 1991; P. Griffiths, **The British Impact on India**, London 1952, s.227 vd; A.B. Rajput, **"Pakistan Kültürünün Temelleri"**, **Hayat Tarih Mecmuası II/9 (Ekim 1966)**, s.73; Bir ticaret dili olarak hızla yayılan İngilizcenin, kültür emperyalizminin de en önemli araçlarından birisi olması hakkında bkz., F.R. Atay, **a.g.e.**, s.53 vd. İngiliz eğitim kurumları ve İngilizce'nin yayılması ile ilgili tartışmalar için bkz., S. Abdul Latif, **The Influence of English Literature on Urdu Literature**, London 1924; Aziz Ahmed, **Modernizm ve İslâm**, s.28vd.

İngilizler bundan dolayı Akdeniz'den Hind Okyanusuna uzanan yol üzerinde bütün stratejik noktaları işgal etmiş, karadan da Hindistan'a ulaşan bütün yolları tutmaya, tüm geçitleri tıkamaya çalışmıştır.⁷ İngiltere'nin Kırım savaşında Türkleri desteklemesi de, bu çabanın bir sonucu olup Hindistan'ı hedef alan Rus sömürgeciliğinin yolunu kesmeye yaramıştır.⁸ Bu kuşatma altında tükenme psikolojisi içerisinde yaşayan Hint halkının ise isyan etmek için, kendilerine göre haklı sebepleri vardı.

Hindistan'da İngiliz hâkimiyetinin kurulmasını sağlayan önemli olaylardan biri, kâtip olarak Doğu Hindistan Şirketine katılıp, kısa sürede gösterdiği başarılarla Bengal'deki İngiliz ordusunun başına geçen Robert Clive'in⁹ 23 Haziran 1757 tarihinde kazandığı Plassey zaferidir.¹⁰ İngilizler kazandıkları bu zaferle

7 Ağaoğlu Ahmet, **a.g.e.**, s.25vd.

8 S. Cöhce, "*Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan*", **Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildiriler Ankara 31 Ekim- 1 Kasım 2002**, Ankara 2006, s.132; Çar I. Petro (1682 -1725), Rusların tarihi ideallerini vasiyet niteliğindeki bir beyanname ile tespit ederken, önce Osmanlı Devleti'nin ortadan kaldırılmasını, sonra da Hindistan'a ulaşmayı en önemli hedef olarak göstermiştir. Bkz. **Dürlük Dergisi (1916)** s. 42'den naklen, "*I. Petro'nun 1725 Yılında Yazdığı Vasiyetnâmesi*", **Türk Kültürü, XXVIII/323, (Mart 1990)**, Ankara 1990, s. 160 vd. Petro'nun halefleri, gösterilen hedeflere ulaşmak isterken o dönemde karşılarında en etkili güç olarak İngiltere'yi buldular.

9 1725 yılında doğan Robert Clive, 19 yaşında sıradan bir kâtip olarak Doğu Hindistan Şirketi'nin hizmetinde Hindistan'a gitmiş, burada üstün zekâsı ve cesaretiyle kısa sürede dikkati çekmiş ve 1744-48 yılları arasında Madras'daki şirket görevini sürdürürken, kurulma aşamasındaki İngiliz askeri birliğinde astğmen olmuştur. 1751'de Arcot'u ele geçirdiği için büyük kahraman ilan edilmiş ve aynı yıl yüzbaşı rütbesiyle 26 yaşında Bengal kuvvetleri komutanlığına atanmıştır. Hindistan'da kaldığı bu dönemde büyük zenginliklere kavuşmuştur. Daha sonra Hindistan'dan ayrılarak politikaya atılmış ancak politikada istediği başarıyı yakalayamadığı gibi bütün birikimini de kaybetmiştir. Kaybettiği zenginliğine yeniden kavuşmak için yarbay rütbesiyle bir kez daha Hindistan'a gitmeyi başarmıştır. Kalküta'ya ulaştığında askeri operasyonlarında başarılı olamadığı gibi İngiliz subayları üzerinde de güven sağlayamamıştır. Gönülsüz de olsa ona itaate mecbur kalan askerleri sayesinde İngiliz işletmelerini kurtarmayı başarmıştır. Madras'a dönmesi gerekirken, talimatlara uymamış ve Nüvâb Mir Cafer'le tezgahtığı entrika sayesinde 1757'de İngilizlerin Hindistan hâkimiyetini sağlayan Plassey zaferini kazanmıştır. Clive, özellikle Fransızlarla Hindistan'da yapılan mücadelede büyük başarılar elde etmiştir. Bu konuda geniş bilgi için bkz., J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **The Cambridge Shorter History of India**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1969, s.550 vd; H. H. Dodwell, "*Clive in Bengal 1756-60*", **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr. H.H.Dodwell), New Delhi 1958, s. 141 vd; Henry Beveridge, **A Comperhensive History of India, Civil, Military, and Social, from the first Landing of the English, to the Suppression of the Sepoy Revolt III**, London 1858, s.439 vd, 575 vd; H. Kulke, D. Rothermund, **Hindistan Tarihi**, (nşr. M. Günay), Ankara 2001, s.228 vd; P. Woodruff, **The Men Who Ruled India I**, New York 1964, s.81 vd; A. Bhattacharjee, **A History of Modern India(1707-1947)**, New Delhi 1988, s.33 vd; D. Kincaid, **British Social Life in India 1608-1937**, London 1939, s.131.

10 İngiliz hakimiyetinin Hindistan'da tesisini sağlayan en önemli zaferlerden biri olan Plassey savaşı hakkında geniş bilgi için bkz., H.G. Rawlinson, **A Concise History of the Indian People**, London 1950, s.261 vd; Percival Spear, **The Oxford History of Modern India 1740-1947**, Oxford 1965, s.24; A. Ağaoğlu, **a.g.e.**, s. 22; H. Bıyıktaş, **Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu**, Ankara 1989, s.105; H. Beveridge, **a.g.e. III**, s.580; K.S. Latourette, **A Short History of the Far East**, New York 1947, s.301 vd; S.Moin'ul Haq, "*The Great Revolution of 1857-58 (I)*", **Road to Pakistan**, (nşr. H.Msaid-S.Mujahid-A.Z. Khan), Karachi 1990, s.535; S.Haq Haqqee, "*The Development of Urdu as Lingua Franca from the Beginning to Mid 19th Century*", **Road to Pakistan**, Karachi 1990, s.588; A. Rooman, "*Knowledge and Education*", **Road to Pakistan**, Karachi 1990, s.371; G. Dunbar, **A History of India from the Earliest Times to the Present Day**, Delhi 1990, s.327 vd; P. Woodruff, **a.g.e.**, s.100 vd; H.Kulke, D.Rothermund, **A History of India**, New Jersey 1986, s.228 vd; F. Sleight Roberts, **Forty-one Years in India**, London 1905, s.194.

yalnız yüklü bir tazminat alıp,¹¹ emperyalizm dönemini başlatmakla kalmamış aynı zamanda tahta geçmesine yardım ettikleri Bengal Nüvâbı Mir Cafer (1757-60,1763-65)'den bu bölgenin zemindarlık yetkisini de elde etmiştir. Üstelik II. Şah Alem (1759-1806) ünvanıyla Baburlu tahtına çıkan Ali Gevher'in, Bengal bölgesinin vergisini yıllık 30.000 pound karşılığında 1759'da Clive'a, 16 Ağustos 1765'de de Doğu Hindistan Şirketine bağışlamak zorunda kalması¹² buranın ilk resmi İngiliz sömürgesi olması sonucunu doğurmuştur. Böylece İngilizler, Bengal'den başlayarak kurmak istedikleri siyasi hâkimiyetin meşruiyetini temin için hukukî alt yapıya da kavuşmuştur.

Doğu Hindistan Şirketinin, kurulurken bile bazı yasa koyucu yetkilerle donatılması onların bu sömürü politikasını baştan beri hukuka dayandırma gayreti içerisinde olduğunu göstermektedir. Nitekim Şirket, Baburlu hukuk sistemini ele geçirmek için bu kanun koyma yetkilerini, başarıyla kullanmıştır.¹³

- 11 Mir Cafer, tazminat olarak sadece Clive'a 234 000 paund ödemekle kalmamış, bir o kadarını da diğer askeri ve sivil görevlilere paylaşmıştır. Bkz., Percival Spear, **A History of India II**, London 1978, s.84; H. Beveridge, **a.g.e. III**, s.582; Mir Cafer, 300.000 paund şirkete 530.000 paund konsülün beylerine ve 250.000 paund da ordu ile donanmaya ödemeye söz vermişti. Bkz., P. Woodruff, **a.g.e.**, s.95,110 vd; Mir Cafer, Siracü'd-devle'nin Kalkütâ'yı tahribini tazmin amacıyla Doğu Hindistan Şirketine ödediği 10.000.000 rupi az bulunarak itiraz edilince hazinesinin boş olması yüzünden mücevherlerini ve altın sofrta takımlarını satmak zorunda kalmış yine de İngilizleri tatmin edememiştir. Geniş bilgi için bkz., H.G. Rawlinson, **A Concise History of the Indian People**, s. 263; Ikramuddin Qidwai, " *The Establishment of the British Raj*", **Road to Pakistan**, (nşr. H.Msaid, S.Mujahid, A.Z. Khan), Karachi 1990, s.496 vd; H. Beveridge, **a.g.e. III**, s.581 vd.
- 12 II. Şah Alem(1759-1806), Maratha lideri Mahadaci Sindia'nın tahrikiyle İngiliz himayesindeki Allahabad'dan Dehli'deki sarayına dönerek İngilizlere tavır alınca bunu fırsat bilen Warren Hastings(1772-1786), 1771'de onu İngiliz düşmanı ilan etmiş ve ödemekte olduğu yıllık 2.600.000 rupiyi kesmiştir. [Geniş bilgi için bkz., A.L. Srivastava, **The Mughul Empire (1526-1803 A.D.)**, Agra 1959, s.465 vd; H.H. Dodwell, " *Bengal 1760-72*", **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958, s.176 vd; P.E. Roberts, " *External Relations and the Robilla War*", **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, New Delhi 1958, s.215; J.Allan, T.W. Haig, H.H. Dodwell, **a.g.e.**, s.566 vd; A. Bhattacharjee, **a.g.e.**, s.9; H.Kulke-D.Rothermund, **a.g.e.**, s.230 vd.] *24 parganos/pergunnah/pergene* diye adlandırılan Bengal, Bihar ve Orissa'nın divani vergisini toplama sistemi [Bkz., P.E. Roberts, " *The Early Reforms of Warren Hastings in Bengal*", **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, New Delhi 1958, s.206; W. Haig, " *The Armies of the East India Company*", **The Cambridge History of India VI**, (nşr.H.H. Dodwell), Delhi 1958, s.155 vd; H. Beveridge, **a.g.e. III**, s.691 vd, 701 vd; Ikramuddin Qidwai, **a.g.e.**, s.502 vd; S.Moinul Haq, " *The Great Revolution of 1857-58(I)*", s.542 vd; H.G. Rawlinson, **A Concise History of the Indian People**, s.263] aynı zamanda Doğu Hindistan Şirketine hukuki bir statü de kazandırıyor. Bu yüzden İngilizler, şeriat üzerine temellendirilmiş ve Baburlular tarafından mahalli şartlara uydurulmuş bir hukuk sisteminin varisi oldular. Çünkü Baburlular'da adli ve idari irade aynı elde toplanmaktaydı. Geniş bilgi için bkz., J. Sarkar, **Mughal Administration**, Calcutta 1952, s. 47 vd.
- 13 İngiliz Kralı I. James (1603-25)'in Baburlu Padişahı Cihangir (1605-1627) nezdine gönderdiği elçi Sir Thomas Roe (1615-1619), Hint kıyılarındaki Portekiz kuşatmasını bir başka Avrupalı güçle dengelemeyi amaçlayan padişahın bir takım ayrıcalıklar elde etti. [Bkz., W. Foster, **The Embassy of Sir Thomas Roe to the Court of the Great Mogul, 1615-1619 I**, London 1899, s.258 vd; M.F. Brown, **Itinerant Ambassador; the Life of Sir Thomas Roe**, Lexington 1970, s.58 vd; İbn Hasan, **The Central Structure of the Mughal Empire and its Practical Working up to the Year 1657**, Karachi 1967, s.180 vd; Ikramuddin Qidwai, **a.g.e.**, s.486; D. Kincaid, **a.g.e.**, s.18 vd; G. Dunbar, **a.g.e.**, s.225] Daha sonra Şah Cihan (1628-1658) adıyla tahta çıkacak olan şehzade Hürrem ile onun kayınbabası ve bilge müşaviri Asaf Han (1556-1605)'in karşı çıkmasına rağmen elçiye tanınan bu imtiyazlara göre Hindistan'da kendi din ve kanunları dahilinde yaşayan İngilizlere müdahale edilmeyecek,

Böylece hem Müslüman ve Hindu halk üzerinde meşruiyetini tesis etmiş hem de bu uyrukların psikolojik olarak kendilerini Baburlulardan ziyade İngilizlere bağlı hissetmelerini sağlamıştır.¹⁴

Müslümanların nazarında genel vali, ülkenin hâkimi olan Baburlu padişahının sadece baş tahsildarıydı.¹⁵ Oysaki uygulamada hiç de öyle değildi. Her geçen gün hukuka ve idareye hâkim olan İngilizler bir yandan ülkeyi adım adım ele geçirmekte¹⁶ öte yandan da Fransız ve Felemenk baskısı ile diğer Avrupa başkentlerinden insan hakları namına gelebilecek tepkileri engellemek için Bengal, Bihar ve Orissa'yı ellerinde tuttuklarını Avrupa kamuoyundan gizlemeye çalışmaktaydılar.¹⁷

İngiliz hükûmeti Hindistan'daki gelişmeleri dikkatlice izlemekte ve Doğu Hindistan Şirketi üzerindeki hükûmet otoritesinin artırılmasını planlamaktaydı. Bu amaçla 1773 Düzenleme Kanunu (*Regulating Act*)¹⁸ ve 1784'de yapılan

aralarındaki meseleler kendi mahkemelerinde halledilecek ve sadece Baburlularla olan anlaşmazlıklar Baburlu mahkemelerinde çözülebilecektir. Baburlular gelecekte kendi hukuk sistemlerinin etkisiz hale gelmesine sebep olacak bu küçük imtiyazları fazla önememediler. Çünkü özellikle Ekber (1556-1605)'in reformlarından sonra siyasette oldukça geniş haklara sahip olan Hindulara da kendi kanunları uygulanmaktaydı. [Bkz., W. Haig, "Akbar 1556-1573", *The Cambridge History of India IV; The Mughul Period*, (nşr.R. Burn), London 1937, s.70 vd; W. Haig, "Akbar, Mystic and Prophet", *The Cambridge History of India IV; The Mughul Period*, London 1937, s.108 vd; L. Binyon, Ekber, (nşr. Ö.R. Doğrul), İstanbul 1944; S. Bhattacharya, *A Dictionary of Indian History*, New York 1967, s.17 vd] Hâlbuki İngilizlerin Hindulardan farkı, bu ayrıcalıkların sürekli geliştirilmek üzere bir devlet politikası şeklinde yürütülmesiydi. Nitelikim İngiliz Kralı I. James'in, 1623'te kanun koyma zırhı ile donattığı Doğu Hindistan Şirketi'nin yetkileri, II. Charles (1660-85)'in 1666 daki buyruğuyla, bazı birimlerde çalışan yerlileri de kapsayacak şekilde genişletildi. 1698 de Baburluların Bengal valisi Azim Şahandan, yeni kurulmakta olan Kalküta'ya yakın üç köyün toprak kullanma hakkını alan Doğu Hindistan Şirketi, daha gücünün doruğunda olan Baburlu Devleti içerisinde hukuki ve anayasal bir mevki kazandı. İngilizlerin yeni kurdukları Madras, Bombay ve Kalküta'da I.George(1714-27)'ün 1726 yılındaki buyruğuyla tesis edilen *Krallık Mahkemeleri*, bu sömürü üçgenindeki hukukun belirleyicileri oldular. Evrengzib (1658-1707)'in ölümünden sonra Baburlu yönetimindeki istikrarsızlığı fırsat bilen İngilizler, 1757 Plassey zaferiyle mahalli devletler arasındaki mücadelelerde taraf olmak suretiyle hızlı bir şekilde Bengal, Bihar ve Orissa topraklarına yayıldılar. [Bkz., A. Ahmed, *Modernizm ve İslam*, s.22 vd] 23 Ekim 1764 deki Baksar savaşında İngilizlere yenilince, buralarda onlara rağmen vergi toplayamayacağını gören Baburlu Padişahı II. Şah Alem(1759-1806), şirketi 1765 yılında 2,5 milyon Rupî karşılığında vergi komisyoncusu ilan etti. Bu uygulama ile Baburlu nüfuzuna da hukukî manada son vermiş oldu. [Bkz., K.M. Panikkar, *a.g.e.*, London 1959, s. 79; J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, *a.g.e.*, s. 561 vd; H. Beveridge, *a.g.e. III*, s.679] Çünkü Baburlularda idare, vergi ve adalet kurumulaşması iç içe olup yalnız birinin devri mümkün değildi. Böylece Baburlu adalet sistemini ele geçiren İngilizler, 1772-1843 arasında, ihtiyaç duydukları şekilde hukukî düzenlemeler yaptılar. Bu düzenlemeler, onların Hindistan'ı 1947 yılına kadar yönetmesini sağlayacaktır. Geniş bilgi için bkz., A. Ahmed, *Modernizm ve İslam*, s.22 vd.

14 Bkz., A. Ahmed, *Modernizm ve İslam*, s.24 vd.

15 Aziz Ahmed, *Hindistan'da İslam Kültürü Çalışmaları*, (nşr. L.Boyacı), İstanbul 1995, s.365 vd.

16 İngilizlerin *divani* vergisini toplamak için Bengal'de kurdukları gelir düzeni hakkında geniş bilgi için bkz., R.B. Ramsbotham, "The Revenue Administration of Bengal 1765-86", *The Cambridge History of India V; British India 1497-1858*, (nşr.H.H. Dodwell), New Delhi 1958, s.409 vd.

17 J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, *a.g.e.*, s.684.

18 İngiliz parlamentosunda büyük tartışmalara sebep olan Hindistan'ın idaresi meselesi Lord North hükûmetinin hazırlamış olduğu bu kanunla çözülmeye çalışılmıştır. Bu kanun, Hindistan'ın kurumsal tarihine bir damga

Hindistan kanunu (*Pitt Hindistan Kanunu*)¹⁹ İngiliz hükûmetinin şirket üzerindeki etkisini artırırken, isyanın bir yığın sebebini de içinde barındırmaktaydı. 1793 kanunuyla savunma masrafları da şirketin üzerine yıkıldı.²⁰ Böylece şirketin para kaynağı durumundaki Hint halkının da yükü, dolayısıyla memnuniyetsizliği artmış oldu. Ancak İngilizler için Hint halkından daha önemlisi İngiltere'nin

vurmıştır. Kanuna göre Bengal'in yönetimi, kraliyet tarafından seçilecek dört kişilik bir konsül tarafından beş yıllık süreyle atanan genel valinin idaresine veriliyordu. Bombay ve Madras valilikleri Bengal valiliğinden daha alt derecede idi. Eğer bu valiler genel valinin emirlerine uymazlarsa konsül tarafından görevden alınabileceklerdi. Görüldüğü gibi Hindistan'ı doğrudan yönetmeye yönelik bu kanun, içerisinde pek çok isyan sebebini de barındırmaktaydı. Zira bu kanuna göre Genel valinin idarede kalabilmesi konsülün merhametine kalmış bir durumdu. Çünkü konsül, genel valiyi görevden alabilme yetkisine sahipti. Bombay ve Madras'ın Bengal üzerinden idaresi pek çok problemi de beraberinde getirmekteydi. Üstelik yapılan uygulamalar tatmin edici nitelikte değildi. Ayrıca Yönetim Kurulu yalnızca zengin pay sahiplerinden seçildiği için düşük gelirli pay sahipleri, yönetimde söz sahibi değillerdi. "Yüksek Mahkeme"nin gücü açıkça ortaya konulmadığı için çok büyük problemler baş göstermekteydi. İngiliz hükûmetinin şirketi kontrol altına alma yolundaki ilk girişimi olan "*Regulating Act*" ve Hindistan'a yansması hakkında geniş bilgi için bkz.; A. Bhattacharjee, *a.g.e.*, s.245 vd; P.E. Roberts, "*The East India Company and the State 1772-86*", **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, New Delhi 1958, s.188 vd; P.E. Roberts, "*Hastings and His Colleagues*", **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, New Delhi 1958, s.225 vd; H.H. Dodwell, "*The Carnatic, (1761-1784)*", **The Cambridge History of India V**, New Delhi 1958, s.277; S.M. Edwardes, "*District Administration in Bombay, 1818-1857*", **The Cambridge History of India VI**, Delhi 1958, s.58; Ikramuddin Qidwai, *a.g.e.*, s.503; G. Dunbar, *a.g.e.*, s.371 vd; J.A. Norris, **The First Afghan War 1838-1842**, Cambridge 1967, s.9; H.Kulke, D.Rothermund, *a.g.e.*, s.241 vd; A.Comyn Lyall, **History of India VIII**, (nşr.W. Jackson), New Delhi 1987, s.229 vd; H. Beveridge, *a.g.e. V*, s.345 vd; J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, *a.g.e.*, s.565 vd; John Clark Marshman, **Survey of Indian History**, Delhi 1989, s.174.

19 İngiltere'de II. Pitt (1783-1801)'in başbakanlığı sırasında çıkarılan bu kanun, Doğu Hindistan Şirketinin Hindistan'daki yetki dağılımını yeniden düzenliyor, kurulların etkisini azaltarak, yetki kargaşasını giderip, zaman ve harcamalardan tasarruf için genel valiyi daha yetkili kılıyordu. Bu kanuna göre altı kişiden oluşan bir Kontrol Kurulu tesis edilmekle birlikte, gerçek karar merci kurulun başkanı idi. Bu kontrol Kuruluna Hindistan yönetimini kontrol ve denetleme yetkisi verilmişti. Kraliyetçe onaylanan konsül tarafından atanacak olan genel valiler, Yönetim Kurulu adı verilen bir kurulun izni olmaksızın hiçbir şekilde karar verme yetkisine sahip değildi. Zira hükümet, bu kanunun 34. maddesiyle Hindistan'daki genişleme arzusunu sınırlayarak daha çok kurumsallaşmaya önem veriyordu. Çünkü Hindistan'daki genişlemenin bedeli olan masrafların karşılanması İngiltere'yi oldukça sarsmakta ve Avrupa'da zora sokmaktaydı. Neticede Doğu Hindistan Şirketi bir ticari müesseseydi ve ne olursa olsun kâr etmeliydi. Bu mantıkla hazırlanan 1784 kanununa göre genel vali; değil yeni yerler almak, mahalli devletçiklerle yapılacak koruma anlaşmalarında dahi hükümetin onayını isteyecekti. Çünkü hükümet, artık şirketin yayılma masraflarını karşılamakta zorlanmaktaydı. Pitt, buna benzer bir yığın önlem almasına rağmen bu kanun da pek çok problemi beraberinde getirmiştir. Kanun gereği konsülün üyeleri sık sık değiştiği için çok başarısız adamlar bile genel vali olabiliyordu. Kontrol Kurulu ile Yönetim Kurulu arasındaki ilişki açık değildi. O sebeple de Hindistan'ın yönetimiyle ilgili iki başlılık ortaya çıkmakta ve idarede yetki kargaşasına sebep olmaktadır. [*Pitt'in Hindistan Kanunu* hakkında bkz., A. Bhattacharjee, *a.g.e.*, s.147 vd; P.E. Roberts, "*East India Company and the State 1772-86*", s.194 vd, 200 vd; J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, *a.g.e.*, s.597 vd; H. Beveridge, *a.g.e. V*, s.555 vd; R.B. Ramsbotham, "*The Revenue Administration of Bengal, 1765-86*", s.409; H.H. Dodwell, "*Imperial Legislation and the Superior Governments, 1818-1857*", **The Cambridge History of India VI**, Delhi 1958, s.1; W.E. Minchinton, **The Growth of English Overseas Trade in the Seventeenth and Eighteenth Centuries**, London 1969, s.141; G. Dunbar, *a.g.e.*, s.380 vd; P. Woodruff, *a.g.e.*, s.146; N.A. Norris, *a.g.e.*, s.5; H.Kulke-D.Rothermund, *a.g.e.*, s.229,240,255; A.Comyn Lyall, *a.g.e.*, s.279; J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, *a.g.e.*, s.597 vd; J.C. Marshman, *a.g.e.*, s.213.] Onun için bu savunma masrafları 1793 kanunuyla şirketin üzerine yıkılınca tabii olarak şirketin para kaynağı durumundaki Hint halkının da yükü artmış oldu. Bkz., Y.H. Bayur, **Hindistan Tarihi III; Nadir Şah Afşar'ın Akınından Bağımsızlık ve Cumhuriyete Kadar (1737-1949)**, Ankara 1987, s.184 vd.

20 1793 kanunu hakkında bkz., H.H. Dodwell, "*Legislation and Governments 1786-1818*", **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, New Delhi 1958, s.313 vd; Y.H. Bayur, *a.g.e.III*, s.187.

Fransa'ya karşı Avrupa'daki iktidarıydı. Nitekim Fransızların Hindistan'a olan ilgisi²¹ buradaki yerli liderleri yeniden umutlandırmışsa da Lord Wellesley (1798-1805)'in,²² bütün Hindistan'ı işgale kalkması²³ bu umutların zafere dönüşmesini

- 21 İlk olarak XVI. asrın ilk çeyreğinde Kral XIV. Louis zamanında ferdi teşebbüslerle Hindistan'a giden Fransızlar daha sonra XIV. Louis'in maliye başmüfettişi ve aynı zamanda Fransız bakanlarından biri olan Jean Baptiste Colbert'in 1664 yılında kurduğu *Fransız Doğu Hindistan Şirketi* (*Compagnie des Indes Orientales*) vasıtasıyla Hindistan'da üss kurmayı başarmışlardır. [Bkz., H. Froidevaux, *"The French Factories in India"*, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, New Delhi 1958, s.61 vd; J. Allan, T.W. Haig, H.H. Dodwell, **a.g.e.**, s.532 vd; H.Beveridge, **a.g.e.II**, s.317 vd; K.M. Panikkar, **a.g.e.**, s.51; C. Seignobos, **Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi**, İstanbul 1960, s.261 vd.] Onların İngilizlerle rekabet halinde gelişen Hindistan hakimiyeti 1763 yılına kadar sürmüştür. Yedi yıl savaşları (1756-63) sonucunda sömürgelerde İngiltere'ye kaptırılmış olduğu haklarını [Yedi yıl savaşları ve Hindistan'a yansımaları hakkında geniş bilgi için bkz., H.H. Dodwell, *"The Seven Years War"*, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, New Delhi 1958, s.157 vd.] yeniden elde etmeye uğraşan Fransızların, bu amaçla 1782 yılında amiral Suffren komutasında Hindistan'a gönderdikleri filo, bir yandan karada İngilizleri gerilemek zorunda bırakan Maratha, Meysor ve Haydarabad ittifakına destek verirken diğer yandan denizdeki İngiliz filosunu 17 Şubat, 11 Nisan, 5 Temmuz ve 3 Eylül 1782 tarihlerinde olmak üzere dört sefer yenmişti. [Bkz., H.H. Dodwell, *"The Carnatic 1761-84"*, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, New Delhi 1958, s.285; J. Allan, T.W. Haig, H.H. Dodwell, **a.g.e.**, s.589 vd; H. Beveridge, **a.g.e. V**, s.500 vd; G. Dunbar, **a.g.e.**, s.385 vd; D. Kincaid, **a.g.e.**, s.78 vd; H. Kulke-D. Rothermund, **a.g.e.**, s.235; A.Comyn Lyall, **a.g.e.**, s.155 vd.] Ancak 1783'de Amerika'nın bağımsızlığını kazanması üzerine İngiliz-Fransız savaşının da sona ermesi ve bu barış devresini 1789 ihtilalinin takip etmesi, Fransa'yı bir süre için Hindistan idealinden alıkoymuştu. Hâlbuki mevcut durum oldukça elverişliydi. Fransa, 1789 ihtilalinden sonra toparlanmış ve Napoleon Bonaparte (1799-1804-1815)'in liderliğinde Hindistan'a yeniden yönelmekteydi. [Fransızların bu dönemde Hindistan'la ilgili projeleri hakkında geniş bilgi için bkz., H.H. Dodwell, *"The Exclusion of the French 1784-1815"*, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, New Delhi 1958, s.323 vd; D. Kincaid, **a.g.e.**, s.79 vd.] Bu doğrultuda kuzey Afrika ve İran üzerinden Hindistan'a ulaşmayı planlayan Napoleon 1798'de Mısır'ı işgal etti. [Geniş bilgi için bkz., Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi V; Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)**, Ankara 1988, s.25 vd; Fahir Armaoğlu, **19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Ankara 1999, s.55 vd.] Hindistan yıllar sonra tekrar savaşın can alıcı noktası olmuştu. Londra, olup biteni dikkatle takip etmekteydi. Bu durumda tehlikeye cevap verip, gerekeni yapabilecek bir devlet adamının Hindistan'a tayin edilmesi gerekiyordu ki Lord Wellesley (1798-1805) aynı yıl içinde valiliğe atandı. [Bkz., J. Allan, T.W. Haig, H.H. Dodwell, **a.g.e.**, s.601 vd; R.Luraghi, **Sömürgecilik Tarihi**, İstanbul 1994, s.147; P. Woodruff, **a.g.e.**, s.172; D. Kincaid, **a.g.e.**, s.117 vd; N.A. Norris, **a.g.e.**, s.21; A.Comyn Lyall, **a.g.e.**, s.306 vd.] Wellesley'in ilk işi, Fransızların gelişini bir umut olarak gören ve onlara Hindistan'da alt yapı teşkil edebilecek Meysor, devletin üzerine yürümek oldu. Bkz. W.H. Hutton, *"Tipu Sultan 1785-1802"*, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, New Delhi 1958, s.339 vd; K.S. Latourette, **A Short History of the Far East**, New York 1947, s.300 vd; A. Bhattacharjee, **a.g.e.**, s.263 vd; N.A. Norris, **a.g.e.**, s.21, 36 vd.
- 22 İngiliz Hindistan yönetiminin en önemli valilerinden biri olan Lord Wellesley, Hindistan'ın tamamını hâkimiyeti altına almak için başta Mysore olmak üzere Delhi, Gücerat ve Malva'ya kadar geniş bir coğrafyada seferler başlatmıştır. Wellesley, neticede söz konusu bölgelerin büyük kısmını hâkimiyeti altına almayı başarmış olmasına rağmen, aşırı ihtiraslı tutumu, bir takım huzursuzluklara yol açmış ve 1805'de İngiltere'ye çağrılarak buradaki görevine son verilmiştir. Lord Wellesley'in ayaklanmaya giden yoldaki icraatları hakkında geniş bilgi için bkz., P. Woodruff, **a.g.e.**, s.198 vd; Ayrıca aynı yazarın sonraki soyadıyla yayınladığı kitabı için bkz., P. Mason, **The Men Who Ruled India**, New York 1985, s.83 vd; J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **a.g.e.**, s. 603 vd; W.H. Hutton, *"Tipu Sultan 1785-1802"*, s.342 vd; Ayrıca bkz., W.H. Hutton, *"Oudh and the Carnatic, 1785-1801"*, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, New Delhi 1958, s.352 vd; S.Bhattacharya, **a.g.e.**, s.848 vd.
- 23 Napoleon Bonaparte'in Hindistan ideali karşısında tedbir almak üzere apar topar genel valiliğe atanan Wellesley, onun muhtemel harekâtından önce bütün Hindistan'ı istila edip merkezi bir yapı kurarak Fransızları karşılamak amacındaydı. O sebeple Meysor'dan başlayarak bütün ülkeyi istilaya girişti. Ancak Napoleon'un 1799 Suriye seferinde Cezzar Ahmet Paşa (? -1804) karşısında başarısız olarak geri çekilmek zorunda kalması [Bkz., E.Ž. Karal, **a.g.e.**, s.38 vd; F.Armaoğlu, **a.g.e.**, s.57 vd; M.C. Şahabeddin Tekindağ, *"Cezzar Ahmed*

engellemiştir. Bu işgallerin İngiltere'ye çıkan siyasi ve ekonomik faturası, Wellesley'in geri çağrılmasına sebep oldu. Onun yayılmacı politikası ise yerini Lord Cornwallis (1786-93)'in şahsında, masrafa yol açmadan kurumsallaşmaya yönelik daha ılımlı bir siyasete bıraktı.²⁴ Ancak Rusların kuzeyden Hindistan'a sarkma tehlikesi devam ederken²⁵ İngilizlerin bölge hâkimiyetinin önünde Gurkhalar, Pindariler ve Marathalar gibi yerel engellerin mevcudiyeti yeni bir yayılma politikasını zorunlu kılmaktaydı. O sebeple Lord Francis Rawdon Hastings (1813-23)²⁶, Wellesley'in yayılma politikasını devam ettirerek bir

Paşa, İA III, İstanbul 1993, s.156 vd; Feridun Emecen, "Cezzar Ahmed Paşa", TDVİA VII, İstanbul 1993, s.516 vd.] İngiliz hükümeti nezdinde Lord Wellesley'in Hindistan'daki yayılma politikasını da anlamsız kılıyordu. Zira hükümet, Doğu Hindistan Şirketi'nin bu dönemde büyük masraflarla yayılmasından ziyade kâr etmesini istiyordu. Bu yüzden Lord Wellesley aşırı yayılmacı tutumundan dolayı hükümetin mevcut politikasına ters düşünce 1805 de geri çağırılmıştır. Yerine, 1750 yılında Doğu Hindistan Şirketinin bir yazıcı memuru olarak Kalküta'ya giden, daha sonra Şirketin çeşitli kademelerinde gösterdiği başarılarla kısa sürede yükselip Hindistan'ın ilk genel valisi olan Warren Hastings(1773-85)'in [Warren Hastings'in buradaki faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., D. Kincaid, a.g.e., s.107 vd; H. Kulke-D. Rothermund, a.g.e., s.233 vd; H. Beveridge, a.g.e.V, s.299 vd; P.E. Roberts, "The Early Reforms of Warren Hastings in Bengal", s.205 vd; P.E. Roberts, "External Relations and the Robilla War", s.215 vd; P.E. Roberts, "Hastings and His Colleagues", s.225 vd; P.E. Roberts, "Chait Singh, the Begams of Oudh and Faizulla Khan" **The Cambridge History of India V ; British India 1497-1858**, New Delhi 1958, s.295 vd; P.E. Roberts, "The Impeachment of Warren Hastings", **The Cambridge History of India V ; British India 1497-1858**, New Delhi 1958, s.307 vd; R.B. Ramsbotham, "The Revenue Administration of Bengal 1765-86 ", s.409 vd; H.G. Rawlinson, **A Concise History of the Indian People**, s.268 vd; P. Spear, **The Oxford History of Modern India 1740-1947**, Oxford 1965, s.57 vd; H. Beveridge, a.g.e. V, s.306 vd; V.A. Smith, **The Oxford History of India; from the Earliest Times to the end of 1911**, London 1920, s.523 vd; J. Allan, T.W. Haig, H.H. Dodwell, a.g.e., s.566 vd; P. Woodruff, a.g.e., s.122 vd, 380; yine aynı yazarın soyadını değiştirdikten sonra *Philip Mason* adıyla eserin II. cildi olan "The Guardians 1858-1909" kısmını da ekleyerek yayınladığı P. Mason, a.g.e., s.45 vd; A. Bhattacharjee, a.g.e., s.38 vd, 81 vd.] halefi Lord Cornwallis(1786-93), bu defa genel vali ünvanıyla Hindistan'a gönderilmiştir. Bkz., H. Beveridge, a.g.e. VI, s.561,569 vd.

- 24 Lord Marquis Cornwallis, İngiltere'de yüksek nüfuz sahibi bir asker olmakla birlikte, Amerika'da Fransızlarla yapılan Yorktown savaşında 19 Ekim 1781'de yenilmiş, buna rağmen eski ünü ve asaleti onu Hindistan genel valisi yapmaya yetmişti. Çünkü İngiliz aristokrasisi, böyle nüfuzlu makamlara artık Warren Hastings (1773-1785) gibi asil olmayan idarecilerin atanarak ülkede sonradan türeyen suni bir aristokrasinin oluşmasını hazmedemekteydi. Çünkü bu durum yönetimde yıpratıcı asalet tartışmalarına sebep olmaktadır. Bundan dolayı Cornwallis'ten itibaren atanacak genel valilerin asil olmasına özellikle dikkat edilmiştir. Onun iki ay gibi kısa bir süre sonra ölümü ise hükümetin uygulamaya koyduğu bu yeni siyaseti bir süre için değiştirmeyecektir. Cornwallis, siyasi başarılarından ziyade daha çok yapmış olduğu reformlarla büyük ün kazanmış bir validir. Onun en önemli reformları ticaret kurulunun üyeleri ve uygulamalarına yönelik yapmış olduğu düzenlemeler, adli teşkilatın yeniden yapılandırılması neticesinde bölgenin önemli eyaletlerinde eyalet mahkemelerinin tesisi ve hepsinden daha önemlisi Hindistan'da sürekli yerleşime yönelik yapmış olduğu toprak reformudur. Cornwallis'in genel valiliği ve yapmış olduğu reformlar hakkında geniş bilgi için bkz., D. Kincaid, a.g.e., s.120 vd; A.Comyn Lyall, a.g.e., s.281 vd; H. Beveridge, a.g.e. VI, s.625 vd; V.A. Smith, a.g.e., s.556 vd; W.H. Hutton, "Tîpu Sultan 1785-1802", s.333 vd; W.H. Hutton, "Oudh and Carnatic 1785-1801", s.347 vd; L.M. Penson, "The Bengal Administrative System 1786-1818", **The Cambridge History of India V ; British India 1497-1858**, New Delhi 1958, s.433 vd; J. Allan, T.W. Haig, H.H. Dodwell, a.g.e., s.599 vd; H.G. Rawlinson, **A Concise History of the Indian People**, s.281 vd; P. Spear, **A History of India II**, s.85 vd; H. Beveridge, a.g.e VI, s.569 vd, 625 vd; R.R. Sethi, "The Public Services in India", **The Cambridge History of India VI**, Delhi 1958, s.667 vd; K.S. Latourette, a.g.e., s.303 vd; İkrâmuddin Qıdwai, a.g.e., s.506 vd; G. Dunbar, a.g.e., s.391 vd; P. Woodruff, a.g.e., s.153 vd, 167 vd; J.C. Marshman, a.g.e., s.215 vd.

25 Bkz., P. Woodruff, a.g.e., s.209 vd; N.A. Norris, a.g.e., s.10.

26 I. Minto'nun halefi olarak elli dokuz yaşındayken atanan Lord Hastings'in Hindistan'daki başarısını üç savaş belirlemiş olup bu savaşlar Nepal Savaşı (1814-16), Pindari Savaşı (1817-19) ve III. Maratha Savaşı olmuştur.

yandan 1816'da imzalanan Sagauli antlaşmasıyla Gurkhaları hâkimiyet altına alırken²⁷ diğer yandan da Pindarileri ezme suretiyle Marathaları desteksiz bıraktı.²⁸ Daha sonra Hindistan'ın son büyük yerli gücü olan Marathaları 1818 de yenerek²⁹ ülkeye siyasi açıdan büyük oranda hâkim olan İngilizler, bu tarihten itibaren Hindistan'daki ticari-kolonize faaliyetlerini hızlı bir şekilde devletleşmeye

- Yönetimin en üst sorumlusu ve savaşlarda ordunun başkomutanı olması, Hastings'e etkili bir imkan sunmuştur. Ancak bu büyük başarılarından sonra hakkında bir takım şüpheler oluşunca 1823'de istifa ederek İngiltere'ye geri dönmüştür. Bu konuda geniş bilgi için bkz., P. Woodruff, **a.g.e.**, s.200 vd; S.Bhattacharya, **a.g.e.**, s.411 vd.
- 27 Plassey zaferinden yaklaşık on yıl sonra İngilizler Bihar ve Bengal sınırlarında yeni zaferler kazanırken kendilerine karşı büyük bir direnç gösteren topluluklarla karşılaştılar. Bunlardan biri de mongoloid gruptan olan Gurkhalardır. İngilizler, bugün Kuzey Nepal'de yer alan ve adını onlardan alan Gorkha bölgesine geldiklerinde, Gurkhaların başında dinamik liderleri Pritwi Narayan Şah bulunmaktaydı. O ve halefleri döneminde Gurkhaların hâkimiyetleri batıda Keşmir sınırlarından doğuda Bhutan'a kadar uzanmaktaydı. Pek çok defa İngilizlerin Hindistan'daki topraklarına saldırıda bulunarak sınırlarını korumaya çalışmışlarsa da İngilizler 1814'de Nepal'de savaş ilan etmiş ve kanlı bir mücadeleden sonra 1816'da Sugauli'de barış imzalanmıştır. Böylece bu bölgedeki hâkimiyetleri de son bulmuştur. Bkz., H.J. Mackinder, *"The Sub-Continent of India"*, **The Cambridge History of India I**, (nşr. E.J. Rapson), Delhi 1955, s.10; K.S. Latourette, **a.g.e.**, s.305; S.M. Edwardes, *"The Final Struggle with the Marathas, 1784-1818"*, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, New Delhi 1958, s.379 vd; İkrâmuddin Qıdwai, **a.g.e.**, s.508; P.Woodruff, **a.g.e.**, s.229 vd; G. Macmunn, **Afghanistan from Darius to Amanullah**, Edinburgh 1929, s.120; N.A. Norris, **a.g.e.**, s.333, 372; A.Comyn Lyall, **a.g.e.**, s.374 vd.
- 28 Kökenleri tam olarak bilinmeyen Pindariler'in tarih sahnesine çıkışları XVIII. yüzyılın sonları ile XIX. yüzyılın başlarına tekabül etmektedir. Bu topluluk, kendine mahsus karmaşık bir yapıya sahiptir. O sebeple din, dil veya ırk özelliklerini tespit etmek güçtür. Genellikle başıboş yaşadıkları, büyük çoğunluğunun da Marathalara hizmet ettiği ve İngiliz hâkimiyetinin Hindistan'da tesis edildiği dönemde İngilizleri en çok zorlayan gruplar arasında yer aldığı bilinmektedir. Bkz., S.M. Edwardes, *"The Final Struggle with the Marathas, 1784-1818"*, s.377 vd; H.G. Rawlinson, *"The Rise of the Maratha Empire 1707-1761"*, **The Cambridge History of India IV**, (nşr. R. Burn), Cambridge 1937, s.418 vd; P. Fagan, *"District Administration in the United Provinces, Central Provinces, and the Panjab, 1818-1857"*, **The Cambridge History of India VI**, Delhi 1958, s.78; H. Verney Lovett, *"Education and Missions to 1858"*, **The Cambridge History of India VI**, Delhi 1958, s.103; İkrâmuddin Qıdwai, **a.g.e.**, s.508; G. Dunbar, **a.g.e.**, s.437; P. Woodruff, **a.g.e.**, s.146; G. Macmunn, **a.g.e.**, s.97 vd; A. Bhattacharjee, **a.g.e.**, s.82
- 29 Hindistan'daki İskit-Dravıt grubunun en önemli ulusunu oluşturan ve kökleri Maharashtralara dayanan; savaşçı ve tarımcı bir sınıfın karışımıdır. Bu topluluğun devlet merkezleri Goa, Madhya Pradesh ve Gücerat olmuştur. Marathaların ilk hâkimiyet tesisi 1674'de hükümdarları Sivacı zamanında gerçekleşmişti. Sivacı'nın 1680'deki ölümünden sonra halefleri tarafından Pişva İmparatorluğu şeklinde adlandırıldı. Ancak 1751'de Panipat'da Afgan ordusu, daha sonra da III. Anglo Maratha savaşında İngilizler tarafından yenilince hâkimiyetleri sona erdi. Geniş bilgi için bkz.; R.M. Mookerji, **Hindu Civilization (from the Earliest Times up to the Establishment of the Maurya Empire)**, Bombay 1950, s.37; S.J. Owen, **The Fall of the Mogul Empire**, London 1912, s.234 vd; I.H. Kureşi, *"Moğollar'ın Hakimiyeti Altında Hindistan Moğol İmparatorları"*, **İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti II**, (nşr. K.Turhan), İstanbul 1989, s.314 vd; H. Beveridge, **a.g.e. V**, s.440 vd; L.D. Barnett, *"The Early History of Southern India"*, **The Cambridge History of India I**, Delhi 1955, s.537 vd; S.M. Edwardes, *"The Final Struggle with the Marathas 1784-1818"*, s.380 vd; R.G. Harshe, *"Marathi"*, **The Struggle for Empire**, (nşr. R.C. Majumdar, A.D. Pusalker), Bombay 1957, s.351 vd; H.G. Rawlinson, *"The Rise of the Maratha Empire 1707-1761"*, s.392 vd; K.S. Latourette, **a.g.e.**, s.303 vd; Husain Khan, *"The Mughul Empire(1526-1857)"*, **Road to Pakistan**, (nşr. H.M. Said, S. Mujahid, A. Z. Khan), Karachi 1990, s.148 vd; S.Moinul Haq, *"Evolution and Consolidation of the Muslim Community II"*, **Road to Pakistan**, Karachi 1990, s.190 vd; İkrâmuddin Qıdwai, **a.g.e.**, s.505 vd; Mumtaz Moin, *"Sultanat-i-Khudadad(Mysore) Rise of Haydar Ali and the Foundation of Kingdom of Mysore"*, **Road to Pakistan**, Karachi 1990, s.519 vd; P. Woodruff, **a.g.e.**, s.59 vd, 195 vd, 212 vd; A. Bhattacharjee, **a.g.e.**, s.264 vd; N.A. Norris, **a.g.e.**, s.9; S.A.A. Rızvi, *"Geleneksel Toplumun Çözülüşü"*, **İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti II**, (nşr. S. Şimşek), İstanbul 1989, s.344 vd

dönüştürdüler. Bu amaç doğrultusunda yapılan yenilikler (reformlar), bir yandan İngilizleri mütemadiyen gayelerine ulaştırırken diğer yandan da mevcut durumdan zarar görüp, geleneklerine müdahale edilen yerli unsurların tepkisini kamçulamakta ve onları birlikte harekete sevk etmekteydi. Böylece İngilizler gibi güçlü bir düşman karşısında oluşan bu birliktelik o güne kadar olmayan bir gerçeği de ortaya çıkarmakta ve müstakbel Hindistan Devleti'nin temellerini atmaktaydı.³⁰

Marathaların saf dışı bırakılması neticesinde İngilizlere karşı durabilecek herhangi bir güç olmadığından, İngilizler, mahalli devletlerin iç işlerine hukuken olmasa bile fiilen rahatlıkla karışmakta ve bu da bahsi geçen devletler nazarında büyük gerginlikler yaratmaktaydı.³¹ Ancak bu devletler, güç birliği yapamadıkları için mevcut dağınık durum, İngilizlerin yeniden toprak kazanma iştihasını kabarttı ve bu arzu 1833 den itibaren yeni bir politikaya dönüştü. Çünkü 1833 Kanunu, şirketi yavaş yavaş bir ticaret unsuru olmaktan menetmekte, yönetimci-askeri yönünü ön plana çıkararak, hükûmetin bir organı haline getirmekteydi.³² Şirket, bu politikanın sonucunda, yerli devletler arasındaki problemleri çözerek, medeniyet ve insan hakları getirmek gibi çeşitli bahanelerle onlara birer birer el koymaya başladı.³³ Bunun en bariz örnekleri; Haydarabad Nizamının borçları karşılığında 21 Mayıs 1853 de Berar'ın³⁴ işgal edilmesi, kötü yönetim bahane edilerek 15 Şubat 1856 da da Oud Devletine³⁵ el konulmasıdır. Oud'a sahip olan İngilizler, bu devletteki silahları toplatıp, kurganları dağıtmanın yanında³⁶

30 R. Luraghi, **a.g.e.**, s.150; P. Fagan, "District Administration the United Provinces, Central Provinces, and the Panjab, 1818-1857", s.75 vd.

31 Y.H. Bayur, **a.g.e. III**, s.282 vd.

32 Y.H. Bayur, **a.g.e. III**, s.288; P. Woodruff, **a.g.e.**, s.241.

33 Bkz., Y.H. Bayur, **a.g.e. III**, s. 284vd;

34 İngilizlerin Berar'a el koyması hakkında geniş bilgi için bkz., C.E. Luard, "The Indian States, 1818-1857", **The Cambridge History of India V ; British India 1497-1858**, New Delhi 1958, s.581 vd; Y.H. Bayur, **a.g.e. III**, s.285 vd; H. Beveridge, **a.g.e. VIII**, s.541 vd.

35 İngilizlerin Oud'a el koymaları hakkında geniş bilgi için bkz., C.E. Luard, "The Indian States, 1818-1857", s.584 vd; H. Beveridge, **a.g.e. VIII**, s.542 vd; P. Fagan, "District Administration the United Provinces, Central Provinces, and the Panjab, 1818-1857", s.76 vd; G. Dunbar, **a.g.e.**, s.506 vd; N.A. Norris, **a.g.e.**, s.110, 190; Y.H. Bayur, **a.g.e. III**, s.286 vd; H. Beveridge, **a.g.e. IX**, s.555 vd.

36 Oud'da "taallukdar" (sub-propriaor)denilen büyük arazi sahipleri mevcut olup, bunlar vergi toplama işinde hükümetle halk arasında aracı durumundaydılar. İktadar, zemindar, caygirdar, tuyuldar kabilinden kimseler olan taallukdarların kendilerine göre askeri güçleri ve kurganları vardı. Oud, nüvvâblık ve sonra padişahlık iken bunlar Leknev merkezine gereken parayı vermekle birlikte orada oturan nüvvâb veya pâdişâha az çok karşı koyacak güçte idiler. Bkz Y.H. Bayur, **a.g.e. III**, s.306; H. Verney Lovett, "District Administration in Bengal, 1818-1858, **The Cambridge History of India VI**, Delhi 1958, s.30; T.R. Holmes, "Mutiny", **The Cambridge History of India VI**, Delhi 1958, s.185 vd; G. Dunbar, **a.g.e.**, s.506 vd; P. Woodruff, **a.g.e.**, s.352 vd.

toprak vergisini zemindari³⁷ usulden çıkarıp, bir birim kabul ettikleri köylerden almaya başladılar. Bu durumda vergi toplayamama sebebiyle zarara uğrayan taallukdarların nüfuzu kırılmış ve hükûmetle halk arasında aracı olmaktan çıkarılmışlardı ki bunlar daha sonra sipahi ayaklanmasının gönüllü kışkırtıcıları olacaklardır.³⁸

İşgal altındaki halkın tek umudu İngilizlerin sürekli tahkir ve tezyif ettikleri Baburlu padişahıydı. O sırada sekseniki yaşında olan II.Gazi üd-din Bahadır Şah (1837-58) ve oğulları ise bu umudun arkasındaki enerjiyi ve hareket kabiliyetini sezebilecek basirete sahip olmadıkları için fırsattan faydalanamayacaklardır.³⁹

Diğer yerel güçler de hemen hemen aynı durumdaydılar. Bunlardan en

37 Farsça bir kelime olan "zemindār", emlak ve arazi sahibi olmak anlamına gelmekte olup ilk kez 1782'de Zemindari Defteri adı altında resmi bir daire kurulmuş ve özellikle de Bengal bölgesinde yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Bu teşkilata göre zemindār kendi emlak ve arazisinin icar ve gelir düzenini sağlamada hükûmete karşı sorumluydu. Yani devletin vergisini toplama işi bölgelere ayrılarak zemindarlara verilmişti. Bir zemindār topladığı verginin onda birini kendisi aldıktan sonra geriye kalanını devlete vermek zorundaydı. Ancak bir zemindār iyi çalışıp kendi bölgesi içinde ekilen bölgeleri çoğaltır ve topladığı vergiyi artırırsa devlete karşı sorumlu olduğu verginin miktarı değişmeyeceğinden kendi kazancını artırmış olurdu. En yüksek Raçput başkanından köy seviyesindeki küçük araçılara kadar bütün zemindarlar, Ekber(1556-1605) döneminde yapılan düzenlemelerle kendilerine statü ve bir takım yetkiler verilerek asalet kazanmışlardı. Hükümdarın, atama, işine son verme veya rütbesini yükseltme gibi yetkileri sayesinde bu teşkilat kontrol altında tutulmuştur. Evrengzib(1658-1707)'in iktidarı döneminde ise gelir talebi giderek halkı bezdirmeye dolayısıyla köylüler ve zemindarlar hükûmet görevlileriyle çatışmaya başladılar. Zemindarların bu çatışmaları başlangıçta bağımsız olaylardı ancak ilerleyen dönemde bu gerginlik bir dayanışmaya dönüşerek Hindistan'ın toprak düzeninin bozulmasına yol açmıştır. Bkz., S.A.A. Rizvi, a.g.e., s.332 vd; R.B. Ramsbotham, "The Revenue Administration of Bengal, 1765-86", s.429 vd; T.W. Haig, "Zemindār", İA.XIII, İstanbul 1988, s.515; H. Kulke, D. Rothermund, a.g.e., s.245 vd; J. Sarkar, 'Aurangzib(1681-1707)', s.312; J.T. Gwynn, "The Madras District System and Land Revenue to 1818", The Cambridge History of India V; British India 1497-1858, New Delhi 1958, s.463; H. Beveridge, a.g.e. V, s.415 vd; H. Beveridge, a.g.e. VI, s.631; H.V. Lovett, "District Administration in Bengal, 1818-1858, s.30; A. Butterworth, "District Administration in Madras, 1818-1857", The Cambridge History of India VI, Delhi 1958, s.44 vd; S.M. Edwardes, "District Administration in Bombay, 1818-1857", The Cambridge History of India VI, Delhi 1958, s.257; G. Dunbar, a.g.e., s.392 vd; P. Woodruff, a.g.e., s.136 vd; H. Beveridge, a.g.e. VI, s.627 vd.

38 Y.H. Bayur, a.g.e. III, s.306.

39 Veliahd Şehzade Dara-Baht 1849'da ölmüştü. İngilizler onun yerine şehzade Ferid-üd-din'in veliahdliğini kabul etmişlerdi. Ancak babası Bahadır Şah'ın ölümünden sonra ona verilmekte olan ödeneğin Ferid-üd-din'e verilebilmesi için bu kişinin Delhi'deki Kal'e-i Muallâ'yı bırakıp Kutup-Minar dolaylarındaki bir saraya taşınmasını ve pâdişâh unvanını almayıp şehzade unvanıyla yetinmesini şart koşmuşlardı. Ferid üd-din de buna razı olmuştu. O, çok geçmeden ölünce İngilizler bir yandan yeni bir veliahd tanımak işini ertelemiş diğer yandan da en yaşlı şehzadeye, bu tanıma keyfiyetinin aynı şartlarla yapılabileceğini bildirmişlerdi. O sırada Baburlu sarayında en sözü geçen ve atılan kimse ihtiyar pâdişâhın nispeten genç karısı Zinet Mahal Begüm idi. O, 18 yaşındaki kendi oğlunu veliahd yapmak ve onun pâdişâh unvanıyla Kal'e-i Muallâ'da kalmak üzere babasının yerine geçmesini sağlamak için uğraşmaktaydı. Onun bazı sipahi alaylarındaki ele başlarla temasta bulunmuş olduğu söylenilmiş fakat ispat edilmemiştir. İngilizlerin Afganistan savaşı esnasında uğramış olduktan başarısızlıklar Delhi sarayında ve birçok Müslüman çevrelerinde memnuniyet uyandırmış olduğu gibi Sih ve İran savaşları da bir takım ümitlerin doğmasına kapı açmıştı. Y.H. Bayur, a.g.e. III, s.304 vd; H. Beveridge, a.g.e., IX, s.562 vd.

önemlisi olan Marathaların son Pişvası⁴⁰ II.Baci Rao (1740-1852)⁴¹ tahtını kaybetmiş bir şekilde 1852 de ölünce, İngilizler ona vermekte oldukları ödeneği, varisi olan üvey evladı Nana Sahib'e (1752-1858)⁴² vermeyerek onu tanımadıklarını bildirdiler.⁴³ Bu durum; Hıristiyan misyonerlerinin faaliyetlerinden büyük rahatsızlık duyduğu halde İngilizlere dost görünmek mecburiyetinde bir Brahman olan Nana Sahib ve maiyetini İngilizlere karşı tavır almaya itti. Diğer yerli hükümdarlar ise İngilizlere karşı olmak birlikte, İngiliz ordusundan korktukları için Baburlu padişahını açıktan destekleyememekte ve bir kıvılcım beklemekteydiler.⁴⁴

Hindistan'daki İngiliz ordusu Bengal, Madras ve Bombay olmak üzere üçe ayrılmakla beraber ordunun bel kemiğini Bengal ordusu oluşturmaktaydı.⁴⁵ Bu orduda yerliler İngilizlerin üç katıyken, Kırım savaşı sırasında üç İngiliz alayının geri çekilmesi⁴⁶ ve yeni inşa edilen Pencap'ta önemli miktarda asker konuşlandırılması orduda İngilizlerin yerlilere oranını daha da düşürmüştü. Değişen bu güç dengesine İngiliz subayların da yarı yarıya azalması eklenince ordudaki güç dengesizliği büyük ölçüde hissedilmeye ve yerli askerlerin kumandası zorlaşmaya başladı. Her ne kadar İngiliz ordusunda görev yapan yerli askerler, dolgun ücretlerinden dolayı memnun olsalar da üst rütbelere yükselmedikleri için aşağılık kompleksi içindeydiler.⁴⁷ Özellikle Brahman ve Racput gibi yüksek kastlardan olan askerler, Kuzey Hindistan ve Pencap'taki İngiliz baskısını hazmetmekte zorlanıyor ve bundan dolayı İngiliz subaylarıyla sık sık yaşanan sürtüşmeler, asker-

40 Pişva, Maratha hükümdarlığında hükümdara verilen unvan olup bugünkü başbakan anlamına gelmektedir. Geniş bilgi için bkz.; S.M. Edwardes, "Maratha Administration", **The Cambridge History of India V ; British India 1497-1858**, New Delhi 1958, s.384 vd; J. Sarkar, "Aurangzib(1681-1707)",**The Cambridge History of India IV**, Cambridge 1937, s.291; G. Dunbar, **a.g.e.**, s.436

41 Marathalara işbirliği ruhunu aşıl原因, aynı zamanda onları güvenli bir devlet haline getiren I.Baji Rao'nun(1720-1740) halefi olan ve "bir ağacı devirmek istesiniz gövdesinden kesin, dallar kendiliğinden düşer" sözıyla ünlü Baji Rao, babası kadar cesur ve savaşçı olmasa da yetenekli bir yöneticiydi. Bkz., C.E. Luard, "The Indian States, 1818-1857", s.586 ; P. Woodruff, **a.g.e.**, s.32 vd.,45 vd.

42 Oldukça zeki bir kişi olan Nana Sahib, Pişva'nın halefi olmasına rağmen evlatlık olduğu için İngilizler tarafından hâlef olarak kabul edilmemiş ve dolayısıyla da Marathaların mirasına konamamıştı. Ancak O, bu durumu lehine çevirerek İngilizlerin gözüne girebilmek için bir takım gayretlere girecektir. Nana Sahib-İngiliz münasebetleri hakkında geniş bilgi için bkz., F. Sleigh Roberts, **a.g.e.**, s.237 vd; S.M. Edwardes, "The Final Struggle with the Marathas, 1784-1818", s.381 vd; G. Dunbar, **a.g.e.**, s.438; P. Woodruff, **a.g.e.**, s.360 vd; A. Bhattacharjee, **a.g.e.**, s.74 vd; D. Kincaid, **a.g.e.**, s.193 vd; H. Kulke, D. Rothermund, **a.g.e.**, s.237.

43 H. Beveridge, **a.g.e. IX**, s.586.

44 J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **a.g.e.**, s.731; Y.H. Bayur, **a.g.e. III**, s.305.

45 Y.H. Bayur, **a.g.e. III**, s.307.

46 Kırım savaşının Hindistandaki tesirleri hakkında geniş bilgi için bkz., R. L. Shukla, **Britain, India and the Turkish Empire 1853-1882**, New Delhi 1973, s.14 vd; Y.H. Bayur, **a.g.e. III**, s.306.

47 Y.H. Bayur, **a.g.e. III**, s.306 vd.

lerde güvensizlik doğuruyordu. Nitekim yerli askerler, 1856 yılına kadar, kendi bölgelerinde hizmet etmek şartıyla orduda vazifeliyken, o yıl genel vali olan Lord Canning'in,(1856-1862)⁴⁸ “*yeni alınan askerlerin ihtiyaç duyulan her yerde görev yapmalarını*” şart koşması, orduda memnuniyetsizliğe sebep olmakta, bilinmeyen yerlerde çalışmak istemeyen askerler, bu güvensizlik ve kuşku içinde olup biteni izlemekteydi.⁴⁹

İngiltere'den Hindistan'a taşıdıkları sarsılmaz gururlarıyla yerlileri önemsemeyen genel vali Lord Canning ve onun yönetim kadrosu ise ordunun bu yay gibi gerilmesini göremeyecek kadar ihtirasa kapılmışlardı. Bundan dolayı kapıdaki tehlikeyi sezememiş ve önleyici tedbirler alamamışlardı. Hâlbuki bütün bu davranış ve uygulama kusurlarının meydana getirdiği siyasi gelişmeler, Sipahi ayaklanmasının fitilini ateşleyen köz parçaları olacaktır.

48 İngiliz Hindistan Yönetiminin ilk genel valisi olma sıfatıyla Hindistan'da ilk yönetim dönemi Viscount Canning'le başlamaktadır. O, bu dönemde vuku bulan Sipahi İsyanının bastırılmasında büyük başarı göstermiştir. Lord Canning, Hindistan'a geldikten sonra İngilizlerin intikamcı bir ruhla hareket etmelerinden rahatsızlık duyarak bir takım yeniliklere gitmiştir. Bu şekilde hassasiyet göstermesi sebebiyle yerli halk tarafından kendisine “Clemency: *Merhametli*” ünvanı verilmiştir. Onun bu tavrı, İngiliz askerinin rahatsızlık duymasına ve kraliçeye dilekçe göndermelerine yol açmışsa da kraliçe, görevine devam etmesine karar vermiştir. Lord Canning, valiliği döneminde yapmış olduğu gelir vergisi uygulaması, 1856 Toprak Kiralama Kanunu, 1860'da suç ve cezalara yönelik çıkardığı kanunlarla ünlenmiştir. Bkz., H. Beveridge, **a.g.e. IX**, s. 553 vd.

49 Y.H. Bayur, **a.g.e. III**, s.307.

Kaynakça

A. ROOMAN, “*Knowledge and Education*”, **Road to Pakistan**, (nşr. H.Msaid, S.Mujahid, A.Z. Khan), Karachi 1990, s.349-379.

ABDÜRREŞİD İBRAHİM, **20. Asrın Başlarında İslâm Dünyası Çin ve Hindistan’da İslâmiyet (Kore, Singapur, Endonezya, Hind Adaları ve Hicaz Notları) II**, (nşr., M. Paksu), İstanbul 1987.

AĞAOĞLU AHMET, **İngiltere ve Hindistan**, İstanbul 1929.

AHMED RIZA, **Batının Doğu Politikasının Ahlâken İflası**, (nşr., Z. Ebûzziya), İstanbul 1982.

AHMED, Aziz, **Hindistan ve Pakistan’da Modernizm ve İslam**, (nşr. A.Küskün), İstanbul 1990.

AHMED, Aziz, **Hindistan’da İslam Kültürü Çalışmaları**, (nşr. L.Boyacı), İstanbul 1995.

ALLAN J., T.W. Haig, H.H. Dodwell, **The Cambridge Shorter History Of India**, (nşr. H.H.Dodwell), New Delhi 1969.

ARMAOĞLU, Fahir, **19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Ankara 1999.

ATAY, Falih Rıfkı, **Hind**, İstanbul 1943.

BARNETT, L.D., “*The Early History of Southern India*”, **The Cambridge History of India I**, (nşr. E.J. Rapson), Delhi 1955, s.537-546.

BAYUR, Yusuf Hikmet, **Hindistan Tarihi III; Nadir Şah Afşar’ın Akınından Bağımsızlık ve Cumhuriyete Kadar (1737-1949)**, Ankara 1987.

BEVERIDGE, Henry, **A Compherensive History of India, Civil, Military, and Social, from the first Landing of the English, to the Suppression of the Sepoy Revolt I,II,III,V,VI,VIII,IX**, London 1858.

BHATTACHARJEE, A., **A History of Modern India(1707-1947)**, New Delhi 1988.

BHATTACHARYA, S., **A Dictionary of Indian History**, New York 1967.

BIYIKTAY, Halis, **Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu**, Ankara 1989.

BINYON, L., **Ekber**, (nşr. Ö.R. Doğrul), İstanbul 1944.

BROWN, M.F., **Itinerant Ambassador The Life of Sir Thomas Roe, Lexington 1970.**

BUTTERWORTH, A., "*District Administration in Madras, 1818-1857*", **The Cambridge History of India VI**, (nşr. H.H. Dodwell), Delhi 1958, s.38-57.

CÖHCE, Salim, "*Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan*", **Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri 31 Ekim-1 Kasım 2002**, Ankara, 2006, s.127-215.

DODWELL, H. H., "*Clive in Bengal 1756-60*", **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr. H.H. Dodwell), New Delhi 1958, s.141-156.

DODWELL, H. H., "*İmperial Legislation and the Superior Governments, 1818-1857*", **The Cambridge History of India VI**, (nşr. H.H. Dodwell), Delhi 1958, s.1-19.

DODWELL, H.H., "*Bengal 1760-72*", **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958, s.166-180.

DODWELL, H.H., "*Legislation and Governments 1786-1818*", **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H. Dodwell), New Delhi 1958, s.313-322

DODWELL, H.H., "*The Carnatic 1761-1784*", **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr. H.H. Dodwell), New Delhi 1958, s.273-294.

DODWELL, H.H., "*The Exclusion of The French 1784-1815*", **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr. H.H. Dodwell), New Delhi 1958, s.323-332.

DODWELL, H.H., "*The Seven Years War*", **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H. Dodwell), New Delhi 1958, s.157-165.

DUNBAR, G., **A History of India from the Earliest Times to the Present Day**, Delhi 1990.

EDWARD, S.M., "*The Final Struggle with the Marathas, 1784-1818*", **The**

Cambridge History of India V; British India 1497-1858, (nşr.H.H. Dodwell), New Delhi 1958, s.363-383.

EDWARDES, S.M., “*District Administration in Bombay, 1818-1857*”, **The Cambridge History of India VI**, (nşr.H.H. Dodwell), Delhi 1958, s.58-74.

EDWARDES, S.M., “*Maratha Administration*”, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr. H.H. Dodwell), New Delhi 1958, s.384-399.

EMECEN, Feridun, “*Cezzar Ahmed Paşa*”, **TDVİA VII**, İstanbul 1993, s.516-518.

FAGAN, Patrick, “*District Administration in the United Provinces, Central Provinces, and the Panjab, 1818-1857*”, **The Cambridge History of India VI**, (nşr. H.H. Dodwell), Delhi 1958, s.75-94.

FIĞLALI, Ethem Ruhi, “*XIX. Yüzyıl Sonlarında Hindistan (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış)*”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi I (1983)**, s.1-24.

FORREST, G.W., **The Indian Mutiny III; Selections from the Letters Despatches and other State Papers Preserved in the Military Department of the Government of India, (1857-8)**, Delhi 2000.

FOSTER, W., **The Embassy of Sir Thomas Roe to the Court of the Great Mogul, 1615-1619 I**, London 1899.

FROIDEVAUX, Henri, “*The French Factories in India*”, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H. Dodwell), New Delhi 1958, s.61-75.

GRIFFITHS, Percival, **The British Impact on India**, London 1952.

GUPTA, R.S., K. KAPOOR, **English in India, Issues and Problems**, Delhi 1991.

GWYNN, J.T., “*The Madras District System and Land Revenue to 1818*”, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr. H.H. Dodwell), New Delhi 1958, s.462-482.

HAIG, T.W., “*Zemindâr*”, **İA.XIII**, İstanbul 1988, s.515.

HAIG, Wolseley, *"Akbar 1556-1573"*, **The Cambridge History of India IV; The Mughul Period**, (nşr.R. Burn), London 1937, s.70-107.

HAIG, Wolseley, *"Akbar, Mystic and Prophet"*, **The Cambridge History of India IV; The Mughul Period**, (nşr.R. Burn), London 1937, s.108-155.

HAIG, Wolseley, *"The Armies of the East India Company"*, **The Cambridge History of India VI**, (nşr.H.H. Dodwell), Delhi 1958, s.153-166.

HARSHE, R.G., *"Marathi"*, **The Struggle for Empire**, (nşr. R.C. Majumdar, A.D. Pusalker), Bombay 1957, s.351-357.

HOLMES, T.Rice, *"Mutiny"*, **The Cambridge History of India VI**, (nşr. H.H. Dodwell), Delhi 1958, s.167-205.

HUNTER, William Wilson, **The Indian Musalmans**, London 1871.

HUNTER, William Wilson, **The Indian Musalmans; are They Bound in Conscience to Rebel Against the Queen**, Lahor 1968.

HUSAIN KHAN, *"The Mughul Empire(1526-1857)"*, **Road to Pakistan**, (nşr. H.M. Said, S. Mujahid, A. Zahid Khan), Karachi 1990, s.121-155.

HUTTON, W.H., *"Oudh and the Carnatic, 1785-1801"*, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958, s.347-362.

HUTTON, W.H., *"Tipu Sultan 1785-1802"*, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H. Dodwell), New Delhi 1958, s.333-346.

IKRAMUDDIN QIDWAI, *"The Establishment of the British Raj"*, **Road to Pakistan**, (nşr. H.Msaid, S.Mujahid, A. Z. Khan), Karachi 1990, s.485-516.

İBN HASAN, **The Central Structure of the Mughal Empire and its Practical Working up to the Year 1657**, Karachi 1967.

JAMES, L., **Raj; The Making and Unmaking of British India**, London 1997.

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi V; Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)**, Ankara 1988.

KINCAID, D, **British Social Life in India 1608-1937**, London 1939.

KULKE, H., D. Rothermund, **A History of India**, New Jersey 1986.

- KULKE, H., D. ROTHERMUND, **Hindistan Tarihi**, (nşr. M. Günay), Ankara 2001
- KUREŞİ İ.H., “*Moğollar’ın Hakimiyeti Altında Hindistan Moğol İmparatorları*”, **İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti II**, (nşr. K. Turhan), İstanbul 1989, s.299-330.
- LAMBRICK, H.T., **Sir Charles Napier and Sind**, Oxford 1952.
- LATOURETTE, K.S., **A Short History of the Far East**, New York 1947.
- LOVETT, H.Verney, “*District Administration in Bengal, 1818-1858*”, **The Cambridge History of India VI**, (nşr. H.H. Dodwell), Delhi 1958, s.20-37.
- LOVETT, H.Verney, “*Education and Missions to 1858*”, **The Cambridge History of India VI**, (nşr. H.H. Dodwell), Delhi 1958, s.95-120.
- LUARD, C.E., “*The Indian States, 1818-1857*”, **The Cambridge History of India V ; British India 1497-1858**, (nşr.H.H. Dodwell), New Delhi 1958, s.570-588.
- LURAGHI, Raimondo, **Sömürgecilik Tarihi**, İstanbul 1994.
- LYALL, A.Comyn, **History of India VIII**, (nşr. W. Jackson), New Delhi 1987.
- MACKINDER, Halford J., “*The Sub-Continent of India*”, **The Cambridge History of India I**, (nşr. E.J. Rapson), Delhi 1955, s.1-32.
- MACMUNN, G., **Afghanistan from Darius to Amanullah**, Edinburgh 1929.
- MARSHMAN, John Clark, **Survey of Indian History**, Delhi 1989.
- MASON, Philip, **The Men Who Ruled India**, New York 1985.
- MINCHINTON, W.E., **The Growth of English Overseas Trade in the Seventeenth and Eighteenth Centuries**, London 1969.
- MOOKERJI, R.M., **Hindu Civilization (from the Earliest Times up to the Establishment of the Maurya Empire)**, Bombay 1950.
- MUMTAZ MOIN, “*Sultanat-i-Khudadad(Mysore) Rise of Haydar Ali and the Foundation of Kingdom of Mysore*”, **Road to Pakistan**, (nşr. H.M. Said, S. Mujahid, A. Zahid Khan), Karachi 1990, s.517-532.
- NORRIS, J.A., **The First Afghan War 1838-1842**, Cambridge 1967.

OWEN, S.J., **The Fall of the Mogul Empire**, London 1912.

ÖKE, Mim Kemal, **Güney Asya Müslümanlarının İstiklâl Davası ve Türk Milli Mücadelesi**, Ankara 1988.

PANIKKAR, K.M., **Asia And Western Dominance**, London 1959.

PENSON, Lilian M., “*The Bengal Administrative System 1786-1818*”, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H. Dodwell), New Delhi 1958, s.433-461.

QURESHI, Ishtiaq Hussain, **History of the Freedom Movement I**, 1957.

RAJPUT, Allah Bakhsh, “*Pakistan Kültürünün Temelleri*”, **Hayat Tarih Mecmuası II/9 (Ekim 1966)**.

RAMSBOTHAM, R.B., “*The Revenue Administration of Bengal 1765-86*”, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H. Dodwell), New Delhi 1958, s.409-432.

RAWLINSON, H.G., “*The Rise of the Maratha Empire 1707-1761*”, **The Cambridge History of India IV**, (nşr. R. Burn), Cambridge 1937, s.392-427.

RAWLINSON, H.G., **A Concise History of the Indian People**, London 1950.

RIZVİ, S.A.A., “*Geleneksel Toplumun Çözülüşü*”, **İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti II**, (nşr. S. Şimşek), İstanbul 1989, s.335-385.

ROBERTS, F. Sleigh, **Forty-one Years in India**, London 1905.

ROBERTS, P. E., “*External Relations and the Robilla War*”, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H. Dodwell), New Delhi 1958, s.215-224.

ROBERTS, P. E., “*The Early Reforms of Warren Hastings in Bengal*”, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H. Dodwell), New Delhi 1958, s.205-213.

ROBERTS, P.E., “*Chait Singh, the Begams of Oudh and Faizulla Khan*”, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr. H.H. Dodwell), New Delhi 1958, s.295-306.

ROBERTS, P.E., “*The East India Company and the State 1772-86*”, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H. Dodwell), New Delhi 1958, s.181-204.

ROBERTS, P.E., “*The Impeachment of Warren Hastings*”, **The Cambridge History of India V ; British India 1497-1858**, (nşr. H.H. Dodwell), New Delhi 1958, s.307-312.

ROBERTS, P.E., “*Hastings and His Colleagues*”, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958, s.225-248.

SHANUL HAQ HAQQEE, “*The Development of Urdu as Lingua Franca from the Beginning to Mid 19th Century*”, **Road to Pakistan**, (nşr. H.Msaid, S.Mujahid, A. Z. Khan), Karachi 1990, s.576-595.

S. MOINUL HAQ, “*Evolution and Consolidation of the Muslim Community II*”, **Road to Pakistan**, (nşr. H.Msaid, S.Mujahid, A. Z. Khan), Karachi 1990, s.174-202.

S. MOINUL HAQ, **The Great Revolution of 1957**, Karachi 1968.

S.MOINUL HAQ, “*The Great Revolution of 1857-58 (I)*”, **Road to Pakistan**, (nşr. H.Msaid, S.Mujahid, A. Z. Khan), Karachi 1990, s.533-552.

SARKAR, Jadunath, “*Aurangzib(1681-1707)*”, **The Cambridge History of India IV, The Mughul Period**, (nşr. R. Burn), Cambridge 1937, s.281-318.

SARKAR, Jadunath, **Mughal Administration**, Calcutta 1952.

SAYYID ABDUL LATİF, **The Influence of English Literature on Urdu Literature**, London 1924.

SEIGNOBOS, C., **Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi**, İstanbul 1960.

SEN, S.Nath, **Eighteen Fifty-Seven**, Delhi 1958.

SETHI, R.R., “*The Public Services in India*”, **The Cambridge History of India VI**, (nşr.H.H. Dodwell), Delhi 1958, s.667-672.

SHARMA, K., **Role of Muslims in Indian Politics (1857-1947)**, New Delhi 1985.

SHUKLA, R. L., **Britain, India and the Turkish Empire 1853-1882**, New Delhi 1973.

SMITH, V.A., **The Oxford History of India; from the Earliest Times to the end of 1911**, London 1920.

SPEAR, Percival, **A History of India II**, London 1978.

SPEAR, Percival, **The Oxford History of Modern India 1740-1947**, Oxford 1965.

SRIVASTAVA, A. L., **The Mughul Empire (1526-1803 A.D.)**, Agra 1959.

TEKİNDAĞ, M.C. Şahabeddin, "*Cezzar Ahmed Paşa*", İA III, İstanbul 1993, s.156-158.

TÜRKÖNE, Mümtazer, **Siyasi İdeoloji Olarak İslâmcılığın Doğuşu**, İstanbul 1991.

WOODRUFF, Philip, **The Men Who Ruled India I**, New York 1964.